

Två slag av historia

Af Per Nyström

Abstract

Syftet med denna text är att, med hjälp av exempel hämtade från historiedisiplinen, beskriva hur olika kunskapssyner speglas i olika slag av kunskapsorganisation. Två huvudsakliga slag av historieskrivning presenteras, dels ett "traditionellt berättande", dels ett "vetenskapligt", vilka empiriskt analyseras utifrån tre historieverks innehållsförteckningar. En utgångspunkt är att dessa innehållsförteckningar utgör representationer för de kunskapsorganiserande system (KOS) dokumenten utgör. Analysen visar, dels att stoffet organiseras på olika sätt i de olika böckerna, dels att olika slag av termer används för att beskriva det. En tolkning av resultatet är att vi här har att göra med två olika slag av ämne, ett som hålls samman av ett traditionellt, historiskt givet, kunskapsobjekt, samt ett annat som styrs av ett teoretiskt betingat frågande.

*Per Nyström är bibliotekarie och doktorand på Institutionen för ABM, Uppsala universitet.
Per.Nystrom@abm.uu.se*

Denna text utgör en del i mitt avhandlingsprojekt vid institutionen för ABM vid Uppsala universitet som går under arbetsnamnet "Vad är ett ämne?", bygger på en presentation som hölls vid en kurs, organiserad och finansierad av NORSLIS, under ledning av Birger Hjørland kring "Research Issues in Knowledge Organisation" våren 2005 i Hundested. Jag vill därför rikta ett varmt tack till de närvarande som vid detta tillfälle gav stimulerande feedback. Dessutom vill jag rikta ett stort tack för de kritiska och konstruktiva kommentarer jag fått från mina anonyma granskare.

Inledning

En allmän mänsklig aktivitet är att göra världen gripbar genom att ge namn och på så sätt dela in den, dess ting och företeelser, i klasser och kategorier, samt hierarkiskt relatera dessa till varandra. Syftet med ett sådant begripliggörande, som sker såväl spontant i vardagen som mer systematiskt i den aktivitet som vetenskapen utgör, är att skapa ordningar och genom dessa ytterst mening. Men detta begripliggörande är inte en enhetlig verksamhet utan består av en rad olika lokala aktiviteter, var och en med sina speciella syften och mål.

Domänanalysen är en ansats inom biblioteks- och informationsvetenskapen, och särskilt området kunskapsorganisation (KO), som tar sin utgångspunkt i studiet av dessa olika aktiviteter. Ett sätt att beskriva dessa domaner är som "thought or discourse communities, which are parts of the society's division of la-

bor” (Hjørland and Albrechtsen, 1995, s. 400). Det är en definition som liknar den Foucault ger begreppet disciplin: ”En objektsdomän, en samling metoder, en korpus av påståenden som hålls för sanna, ett spel av regler och definitioner och av tekniker och instrument” (Foucault, 1993, s. 22).

En grundtanke inom domänanalysen är att de olika slag av regler och tekniker som olika domäner använder också medför att principer för KO varierar från domän till domän. En för domänanalysen grundläggande insikt är sålunda att principerna för hur ett visst stoff organiseras är direkt avhängiga en metaförståelse av det. Något som också innebär att, även om själva kunskapsobjektet är ett och samma, olika slag av kunskapspraktiker medför att stoffet beskrivs med hjälp av olika slags termer och ordnas i olika slag av kategorier och hierarkier.

Vad jag här vill göra är att utifrån historieämnet och två slag av historiografiska paradigmen påvisa hur olika slag av teoretisk förståelse medför att ett visst stoff organiseras på olika sätt. Texten är så disponerad att jag i ett teoretiskt avsnitt skissar dessa båda slag av ämnesförståelse som två idealtyper. Det hela exemplifieras sedan empiriskt genom ett studium av tre historieböcker. I en sammanfattande diskussion resonerar jag så kring slutsatserna.

Utgångspunkten är att dokumentet – genom att betrakta det som en helhet uppbyggd av hierarkiskt ordnade beståndsdelar – ses som ett kunskapsorganiserande system, möjligt att analysera. Alltså ses dokumentet som ett hierarkiskt system där en lägsta nivå utgörs av de tecken som tillsammans bygger upp ord som bildar meningar, stycken och till slut kapitel. Dessa olika kapitel ges ibland också rubriker som beskriver innehållet. I innehållsförteckningarna listas slutligen dessa rubriker och detta system, denna uppdelning av stoffet i olika semantiska nivåer, blir således synligt och överblickbart. Hur texter på så sätt byggs upp studeras inom det forskningsområde som kallas ”kompositionsstudier”, ex. (Nystrand, 1993).

Innehållsförteckningar blir på så sätt särskilt intressanta, dels genom att de visar stoffets strukturering i boken, dels genom det sätt, med olika slag av termer, som innehållet beskrivs, och kommer därför att utgöra mitt källmaterial. Denna ansats är delvis inspirerad av Anders Øroms studie av det han kallar

”konstinstitutionen”, där en del studerar just innehållsförteckningar i konstvetenskapliga översiktsverk (Ørom, 2003).

Två slag av historia

Här kommer jag att översiktligt beskriva de två historiografiska paradigmen med ett begreppspar lånat från Stone (1979) som talar om ”narrative” resp. ”scientific history”. Detta lite i brist på bättre då det kan uppfattas en värderande klang i beteckningarna som jag ber att läsaren bortser ifrån. ”Berättande” respektive ”vetenskaplig” historia skall ses som två idealtyper, beskrivna i syfte att tydliggöra hur olika teoretiska utgångspunkter också skapar olika ordningar eller slag av KOS.

Berättande historia

Jag kallar alltså det första paradigmet, som även kan beskrivas som ett slags officiellt sanktionerad normalhistoria, för ”berättande”. Det innebär en av offentliga institutioner bemyndigad historieskrivning, något som visar sig genom att den ofta reproduceras genom offentliga kanaler som exempelvis läroplanerna i det offentliga skolväsendet och genom olika slag av samhälleliga minnesinstitutioner.

Men paradigmet betecknas även som ”berättande”, något som kanske tydligast visar sig genom en tendens att ordna stoffet i kronologiska sekvenser. Dock innebär berättande något mer än det blotta ordnandet; vad narratologisk forskning istället visar är att den berättande formen ”ofrånkomligen” också utgör ett ”grundläggande kognitivt verktyg” (Mink, 1993, s.163).

Berättelsen som form

Berättelsen och den berättande formens förmåga att ge sammanhang åt skeenden över tid är temat för Paul Ricoeur’s trebandsverk *Temps et récit* (1983-1985), här citerat i den engelska översättningen *Time and Narrative* (Ricoeur, 1984). Verket kan sägas ingå i ett filosofiskt projekt som syftat till förståelse av vad Ricoeur kallar ”produktiv föreställning” [productive imagination], av meningseffekter vilka kan hänföras till olika slag av ”semantic innovation” (Ricoeur, 1984, s. ix).

Den bärande tesen i *Temps et récit* är att ”time becomes human to the extent that it is articulated thought a narrative mode, and narrative attains it full mea-

ning when it becomes a condition of temporal existence” (Ricoeur, 1984, s. 52). Att det således endast är genom berättandet som tiden kan bli ”mänsklig”, begriplig och hanterbar. Vad som särskilt intresserar mig här är det meningsinnehåll som själva berättelseformen implicerar och vad detta betyder applicerat på ett historiskt material.

Att en tidslig verklighet omvandlas till berättelse är dock inget som sker automatiskt. Istället är det något som förutsätter en kreativ akt, något som Ricoeur understryker genom att kalla det för en ”operation” (Ricoeur, 1984, s. 33).

I syfte att beskriva skillnaden mellan berättelsen som *formell helhet* och de *handlingar eller händelser* som den utgörs av, används ofta, bland flera andra alternativ (inom narratologin talas även om exempelvis story/plot, histoire/discours, stoff/intrig, fabula/story, story/text, histoire/récit etc.), begreppsparet *sjuet* och *fabel*. *Sujet* förstås här som de handlingar eller den kronologiska sekvens som utgör fabeln, något som alltså i sin tur skall ses som den form i vilken händelser eller handlingar (*sjuet*) meningsfullt ordnas.

Åtskiljandet av fabel och *sjuet* är något som kan spåras till Aristoteles poetik och utläggningen om tragedins genre. Vad som enligt Aristoteles utmärker fabeln är dess slutna karaktär, att utgöra en enhet bestående av ”början, mitt och slut” (Aristoteles, 1994). Denna fabelns karaktär av avslutad helhet är grundläggande för Ricoeurs analys. Vad han framhåller är att det endast är infogade i en helhet som ”action has a contour, a limit and, as a consequence, a magnitude” (Ricoeur, 1984, s. 39).

Men början och slut, förutsättningarna för en mitt, existerar alltså inte i sig själva, utan måste skapas genom att *sjuet* inordnas i en fabel. Detta beskrivs hos Aristoteles genom begreppet *mimesis*. I sin svenska översättning använder Jan Stolpe begreppet ”efterbildning”, medan Anders Melberg i sin introduktion till boken framhåller att ordets egentliga betydelse pendlar mellan imitation och *skapelse* (Aristoteles, 1994, s. 16).

Fabeln är något som enligt Ricoeur genom den mimesiska operationen förmedlar mellan de enskilda händelserna och berättelsen som helhet. Något som ger den en ”pregnant principle”, som ”possesses a theme and an argument” (Stone, 1979, s. 4). Denna

princip skulle också kunna kallas metahistoria, alltså den konception av historia som ligger bakom den konkreta historieskrivningen och utgör de meningsrelationer till vilka *mimesis* appellerar. Det är på grund av att den relateras till denna metanivå som berättelsen, genom att utgöra en ”meningsfull form”, *i sig* kan beskrivas som en förklaring, i och med att de enskilda händelserna inplacerade i denna får mening. Något som även skulle kunna försvara att se den som ett slags KOS.

Universalhistorien

På denna nivå finns för Ricoeur ingen skillnad mellan hur den historiska respektive den litterära berättelsen är uppbyggd. Vare sig det gäller verkliga eller uppbyggda händelser finns det en fabel som håller dem samman, som ger dem mening, som på så sätt förklarar dem.

Även Mink framhåller ett nära förhållande mellan fiktivt och icke-fiktivt berättande genom att tala om att till en av den traditionella historieskrivningens ”begreppsliga förutsättningar” hör föreställningen att ”den historiska verkligheten i sig har en berättande form som historikern upptäcker (eller försöker upptäcka) snarare än uppfinnar” (Mink, 1993, s. 165).

”Historien-som-den-levdes” skulle enligt Mink med andra ord kunna ses som en ”icke berättad berättelse [an untold story]” (Mink, 1993, s. 165). Det är denna berättelse som historikern enligt Mink tycker sig finna i sitt källmaterial. Den historiska verkligheten tänks alltså i sig ha en narrativ form och historikern ser på så sätt ”historien dold i det hans data är bevis för” (Mink, 1993, s. 166).

Föreställningen om universalhistorien är något som måste förstås i relation till historiefilosofin och den för upplysningen och hela det moderna projektet grundläggande utvecklingstanken. En föreställning som Kant uttrycker som en ”regelmässig rörelse” för hela historien, något som gör att allt det som kan te ”sig sammansatt och kaotiskt för den enskilde individen [...] uppfattas från en den mänskliga artens enhetliga ståndpunkt, som den stadiga om än långsamma utvecklingen av artens ursprungliga anlag” (Höffe, 2004:238f.). Det handlar alltså om det ”arv eller idé” som kallas ”universalhistoria”. Ett begrepp som i ett lexikon över historiografiska termer beskrivs som ”[h]istorical writing that attempt to depict the history of the human race as a whole, understood

as a unified process of development” (Ritter, 1986, s. 440).

Världshistorien, formad av en metahistoriskt betingad fabel, blir alltså här till berättelsen om ett enhetligt temas utveckling. Visserligen förelåg aldrig, som Mink påpekar, ens under upplysningstiden *en* enhetlig universalhistorisk intrig kring vilken konsensus rådde. Men det är heller inte det viktiga, det centrala är istället att universalhistoria verkade som ”det antagande som låg bakom alla förslag till påvisande av det ena eller andra slaget av intrig” (Mink, 1993, s. 167). Och även efter det att en explicit historiefilosofi upphört att vara betydelsefull, kvarstår dessa förutsättningar implicit genom att ha tagit plats i den oreflekterade sfär av sådant som kan betraktas som ”sunt förnuft”.

I detta sammanhang kan även nämnas att universalhistorietanken också tycks utgöra det sätt på vilket historieämnet vanligtvis ordnas i universella bibliografiska klassifikationssystem som UDK, Dewey, SAB osv. Detta genom att först och främst vara uppbyggda på koordinaterna tid och rum, alltså genom en temporär axel indelad i perioder, samt en spatial bestående av nationsnamn, som sålunda bildar det uniforma universalhistoriska rum i vilket dokument som behandlar ”historia” skall infogas.

Ett av de empiriska exemplen kommer att exemplifiera hur denna tanke kan utgöra en, åtminstone implicit verkande, metahistorisk princip genom det sätt den organiserar texten.

”Vetenskaplig” historia

Historia är alltså en disciplin som traditionellt till stora delar bestäms av implicit traderade förutsättningar. Och det tycks också vara så att det är först satta i kontrast mot alternativa synsätt som dessa historieskrivningens dolda utgångspunkter kan fås att framträda. Därför måste även den ovan beskrivna universalhistoriska metahistorien förstås som nära relaterat ideologibegreppet. Därför är det först i ett rörligare och allt mindre homogent samhälle, med tillgång till högre utbildning för allt större grupper, som gamla metaberättelser kommer att utmanas.

Detta leder också till alternativa sätt att betrakta och beskriva historien. En viktig komponent i denna förändrade historiografi är en vilja utvidga det historiska fältet. I stället för den traditionella och statscentre-

rade politiska historien tenderade studiet därför att alltmer gälla samhället som helhet.

Det är alltså detta slag av historieskrivning som resulterar i det som jag här kallar ”vetenskaplig”. Begreppet, som jag alltså lånat från Lawrence Stone, skall därför inte förstås normativt, utan istället deskriptivt, som en beteckning på en delvis kvantifierande historia vilken låtit sig inspireras av teorier och metoder från samhällsvetenskaperna. Detta sagt även om annaleshistorikern Le Roy Ladurie, apropå de analytiskt-strukturella metoderna, kunde hävda: ”history that is not quantifiable cannot claim to be scientific” [cit. från (Stone, 1979, s. 5)].

Här kommer denna slags historieskrivning, som presenteras som ett kritiskt alternativ till den traditionella berättande, att exemplifieras genom det som Stone kallar ”den marxistiska ekonomiska modellen” respektive den franska ”ekologiska/demografiska”. Stones tredje exempel, den amerikanska ”cliometrin”, lämnar jag dock därhän.

Marxistisk historieskrivning

Under beteckningen marxistisk historieskrivning samlas ett mycket vitt spektra av historiker som på olika sätt ansluter till Marx teorier. Därför går det inte att tala om någon enhetlig skola.

En grundläggande förutsättning för marxismen är dess materialism. Samhället betraktat som en helhet beskrivet utifrån en enhetlig teori som fokuserar konflikten mellan olika samhällsklasser. Därför blir också ett ekonomiskt betraktelsesätt på historien betydelsefullt. Stone talar också om ”the Marxist economic model”.

Här kommer jag att beskriva denna, långt ifrån enhetliga skola, genom att lyfta fram två punkter som särskilt skiljer den från traditionell historieskrivning.

För det första *klassperspektivet*. Istället för att betrakta stater och nationer som de på traditionellt manér självklara historiska aktörerna, lyfter marxismen fram *klassen*, ”grupper av människor som skiljer sig åt genom sin ställning i det historiskt bestämda, samhälleliga produktionssystemet, genom sitt förhållande till produktionsmedlen” som Lenin någonstans skriver. Människor fogas alltså utifrån ekonomiska förutsättningar samman i grupper och kan på det sättet utgöra en analytisk enhet. Detta visar sig också

i ett kausalt förhållande mellan produktionsformer och människornas liv och individens vara ses alltså som bestämt av det samhälleliga varat. På så sätt blir klass ett grundläggande historiografiskt objekt.

Den andra punkten handlar om relationerna mellan dessa klasser genom den s.k. *klasskampen*. Grundläggande är en verklighet präglad av en kamp om knappa tillgångar, där den ena gruppen skor sig på den andras bekostnad. Klasskamp beskrivs också i den marxistiska uppslagsboken som ”kampen mellan utsugare och utsugna, en manifestering och ett uttryck för deras klassintressens oförsonlighet”.

De grundläggande konflikter, som utgör historiska drivkrafter, förläggs således i denna historieskrivning främst *mellan klasser*, istället för som i den traditionella *mellan stater*. På så sätt kommer alltså staten som institution att problematiseras och beskrivas som ett redskap för vissa bestämda maktintressen.

Den marxistiska historieskrivningen ställer alltså en ekonomisk maktkamp i centrum. På så sätt blir de *former* genom vilka klassrelationerna yttrar sig ofta grundläggande för den marxistiska historieskrivningen. Det beskrivs ofta genom olika idealtyper; feodalismen är en sådan, den borgerliga kapitalismen en annan. Till denna historieskrivning hör att dessa former kommer att skifta över tid. Därför blir en viktig uppgift för den marxistiska historieskrivningen att beskriva och förklara särskilt *övergångarna*, något som även särskilt görs i det verk som här exemplifierar riktningen.

Viktiga grundbegrepp är alltså klass, produktionsförhållanden, bas och överbyggnad. Intressen står mot intressen i ständigt föränderliga relationer, något som i sin tur medför ett intresse för processer, för hur ett samhälle präglad av vissa slag av maktrelationer övergår i ett annat.

Annales

Då Stone vidare talar om den franska ”ekologiskt/demografiska” modellen talar han om Annalesskolan som under 1920-talet formerades i kretsen kring Marc Bloch och Lucien Febvre och tidskriften *Annales*.

Annales kom genom såväl sitt objekt som sin form att utmana en traditionell historieskrivning. Till sitt objekt genom att det historiska fältet kom att vidgas

till att gälla en samhällelig helhet och dess naturliga förutsättningar. Till sin form genom en vilja bryta med berättelsens framställningsform. ”Historia utan historia” kallar Peter Kemp detta som han menar innebar, åtminstone ett försök, att ”förtränga historien från historieskrivningen” och ”berättelsen från den historiska insikten” (Kemp, 1988, s. 6).

Vad Annales-historikerna, som alltså har flera beröringspunkter med marxistisk historiografi, vände sig emot var en renodlad politisk, och många gånger även personfixerad historia, som man såg utgöra endast rörelser på ytan av den materiella verklighet i vilken det stora flertalet människor levde. Istället intresserade man sig för samhället som helhet, för den materiella verklighet människor levde i, ett slags ”vardagslivets historia”. Viktigare än att betrakta de politiska fluktuationerna blev att se demografier, geografier, konjunkturen etc. Denna ”eko-demografiska” ansats får exempelvis till följd att samme Le Roy Ladurie också kunde hävda att den europeiska historien mellan 13-1700-talet kunde beskrivas som en ”l’histoire immobile” då de eko-demografiska förutsättningarna under denna tid förblev oförändrade. Något som föranledde tal om ”den långa medeltiden” och således utmanade traditionella periodiseringar. Annales kom på så vis att bereda vägen för ett studium av historien som, med Foucaults ord, är ”uppdelad i olika skikt som omvandlas och förändras utan givet centrum eller bestämmande bas” (Foucault, 2002, s. 25), något som kanske särskilt skiljer den från marxismens ekonomiska determinism.

Utifrån det verk från 1949 som här kommer att exemplifiera Annales, kan intryck ges att skolans bidrag främst utgjorts av stora synteser. Men det är en annan ansats som kom att utvecklas. I trebandsverket *Faire de l’histoire* från 1974, med Pierre Nora och Jaques LeGoff som redaktörer, presenteras exempelvis klimatets, kroppens eller mentaliteternas historier. Istället för att som tidigare behandla den stora Historien, beskrivs här en ”historia i smulor, splittrad med en dragning mot det kuriösa”. Annales särmerke blev det som kom att kallas *mentalitetshistoria*. Istället för att handla om ”tingen i sig”, kom, med Georges Duby’s ord, studiet att gälla ”den föreställning man gjorde sig av dem och som faktiskt direkt bestämde gruppernas utseende och mål” [cit från (Florén, 1996, s. 65)]. Det går således att inom Annales beskriva en rörelse, först bort från den globala samhällshistoria som var Braudels ärende, mot de lo-

kala historierna, senare även mot ett nytt intresse för aktörer, händelser och berättande.

Sammanfattningsvis skulle förhållandet mellan dessa båda slag av historia kunna beskrivas genom en serie dikotomier vilka karakteriserar paradigmen:

Traditionell	Vetenskaplig
Det berättande	Det beskrivande/förklarande
Det diakrona	Det synkrona
Unika händelser/perioder	Teorianknutna begrepp
Det partikulära	Det kollektiva/statistiska

Dessa skall dock främst ses som redskap ägnade att tänka vidare kring dessa frågor, alltså förstås som delar av en tankefigur genom vilken jag betraktar det empiriska materialet.

Empirin

I följande avsnitt skall jag visa hur dessa båda paradigmen, det traditionella och det teorianknutna, kan empiriskt påvisas i de tre undersökta böckernas innehållsförteckningar.

Frågor som jag i den empiriska delen alltså kommer att ställa är för det första vilka *slag* av termer som används i rubrikerna? Är de sådana som relateras till unika händelser eller utgör de generella begrepp som snarare är teoretiskt betingade? Och för det andra, efter vilka *principer* ordnas rubrikerna i innehållsförteckningarna, är det efter främst kronologiska eller efter tematiska?

Verken

De tre böckerna är:

- Jerker Rosén (1972) *1500- och 1600-talens historia*
- Fernand Braudel (1991) *Medelhavet och medelhavsvärlden på Filip II:s tid* [La méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II, 1:a utg. 1949]
- Perry Anderson (1994) *Den absoluta statens utveckling* [Lineages of the Absolutist State, 1:a utg. 1979]

Urvalet kan naturligtvis diskuteras. Ingen av böckerna är särskilt nya, men den postmoderna utmaningen mot historieämnet är utanför denna texts fokus. Men alla tre är centrala och mycket spridda. Dessutom

skildrar de ungefär samma tid i europeisk historia. Syftet med urvalet är heller inte att skapa underlag för en analys av den aktuella historiedomänen, utan är istället ett försök att beskriva hur olika paradigmen, kan organisera berättelsen om en och samma epok på olika sätt.

Jerker Rosén: "1500- och 1600-talens historia"

Rosén är en lärobok som länge har använts på universitetets grundkurser där den ingick som en del i en serie som beskrev historiska epoker från antiken och framåt. Nu är den dock inte längre i bruk. Anledningen till att den ändå tas med är att den utgör ett tydligt exempel på traditionell, kronologisk, historisk beskrivning och att dess överordnade principer är desamma som man hittar hos de flesta statsorienterade synteser.

Redan titeln på Roséns bok indikerar en relation till föreställningen om universalhistorien. Titeln båda "1500- och 1600-tal" i genitivform, vilka sålunda tänks äga en historia (skrivna i singularis) skulle vara obegripliga om inte dessa relateras till föreställningen om den stora enhetliga "Historien". Detta understyks också av det faktum att de kurser i vilka läroboken ingick benämns med rubriker som "Sveriges och Nordens historia", "Europas historia" etc. Titeln fungerar alltså på samma sätt som klassifikations-systemens kronologiska beteckningar. Genom att ansluta till en större "Europas historia" utgör heller inte boken i sig någon slutet enhet, utan är endast en del av denna större berättelse.

Bokens främsta tema är relationer mellan stater och förändringarna av Europas politiska maktkarta under den behandlade perioden. Detta avspeglas i innehållsförteckningarna där främst namn på stater och viktiga händelser lyfts fram. Stoffet representeras av rubriker på två nivåer, här visas dock för tydlighetens skull endast den högsta nivån (rubriknumreringen mitt tillägg):

1. Den europeiska expansionen
2. Kampen mellan Habsburg och Frankrike om hegemoni i Europa
3. Reformation och nykatolicism
4. Frankrike under hugenottkrigen
5. Spanien, Nederländerna och England under 1500-talets senare hälft
6. Västeuropa efter 1500-talets krig
7. Östeuropa och Norden på 1500-talet

8. Trettioåriga kriget
9. Västeuropa från Westfaliska freden 1648 till freden i Utrecht 1713
10. Spanska tronföljdskriget och dess följder
11. Östeuropa och Norden under 1600-talet
12. De utomeuropeiska länderna

Den överordnade principen för rubriceringen är kronologisk. Tidigare händelser föregår de senare, 1500-talet föregår 1600-talet, något som tyder på en enhetlig berättelse.

Vad som utmärker kapitelrubrikerna är att de flesta syftar på olika slags unika händelser eller företeelser som "hugenottkrigen", "Trettioåriga kriget", "Westfaliska freden 1648", "freden i Utrecht 1713", "spanska tronföljdskriget" eller "kyrkoreformen i England". Sju av de tolv huvudrubrikerna: nr.1, 2, 3, 4, 8, 9 och 10 relaterar uttryckligen till sådana slags händelser. När det exempelvis talas om "Den europeiska expansionen", handlar det inte om vilken slags expansion som helst, ej heller om vilken *europeisk* expansion som helst, utan om en unik process vid en unik tidpunkt.

Den historiska berättelsen utspelar sig alltid någonstans, något som tydligt framgår av rubrikerna. Hela tio av dessa innehåller beteckningar på geografiska (eller politiska) enheter: nr.1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 och 12, som Europa, Västeuropa, Östeuropa och Norden, de utomeuropeiska länderna, men även stater som Habsburg, Frankrike, Spanien, Nederländerna, England eller Westfalen.

Det huvudsakliga slaget av historia som berättas är den politiska med staten i centrum vilken blir framställningens subjekt. "Kampen om hegemonin i Europa" står exempelvis mellan Habsburg och Frankrike. Även ett kapitel som "Reformation och nykatolicism" återger i huvudsak ett yttre politiskt skeende.

Dock problematiseras aldrig begreppet "stat" som typ av maktapparat. Användandet av geografiska begrepp som Frankrike eller England för att beteckna dessa stater skapar istället en märklig kontinuitet mellan de i själva verket helt olika enheter som monarkiskt envælde och nationalstat i modern bemärkelse utgör.

Dessutom föregås heller inte boken av något teoretiskt resonemang där framställningens förutsättningar redovisas, vilka istället förblir implicita. Föreställningen om historien som en "icke-berättad-berättelse" tycks tendera att utesluta teoretiska antaganden.

Den nivå Roséns framställning rör sig på, är som framgått, främst den politiskt mellanstatliga. Den stora majoritetens omständigheter under den beskrivna epoken berörs aldrig, helt enkelt därför att de aldrig har någon del i dessa händelser annat än att på sin höjd dras in i dem som deras passiva offer. Massorna lämnas därför utanför framställningen. Men som en kronologisk framställning, fokuserad på staten och som lyfter fram enskilda händelser som unika blir den ett mönsterexempel på det jag kallar "berättande" historia.

Fernand Braudel: "Medelhavet och medelhavsvärlden på Filip II:s tid"

Braudel härrör från Annales-skolan och verket räknas som ett av dess portalverk. Som ett av de första verken där Annales tvär- och samhällsvetenskapligt inspirerade ansats att skapa en totalhistoria gör sig gällande, tas den med i studien. Dessutom innehåller boken exempel på båda paradigmen, något som ger verket en intressant ambivalens som kan vara värd att lyfta fram och som även motiverar att dela upp det i Braudel I och Braudel II.

Vad Annales-skolan strävade efter var alltså att vidga den ovan presenterade politiska och statsorienterade historieskrivningen, genom att vidga det historiska perspektivet till gälla en samhällelig helhet rotad i sina materiella förutsättningar. Detta medför ett brott med en traditionell historisk framställning som ett enhetligt kronologiskt strukturerat förlopp.

Detta märks i bokens uppdelning i tre delar, vilka var för sig behandlar vad man skulle kunna kalla olika *tidsliga* nivåer, förlopp med olika fokus och hastigheter. Den första delen utgörs av vad som brukar kallas en "geohistoria", en beskrivning av de knappt märkbart föränderliga geografiska förutsättningarna för samhället och dess näringar. Denna nivå kallar Braudel *la longue durée* och den behandlar hur olika naturtyper och klimatologiska förutsättningar påverkar människan och hennes aktiviteter, utgör naturliga gränser, men även skapar förutsättningar för olika kommunikationsleder.

Beskrivningen av denna naturgivna materiella och nästan orörliga bas byggs så på med en andra nivå som beskriver den slags tidslighet som består av ”konjunkturen”, *les conjonctures*, alltså av de sociala, politiska, ekonomiska och tekniska systemens irreversibla utveckling. Denna består av marknader, stater och samhällen och beskriver hur massornas sociala och ekonomiska verklighet långsamt förändras.

De båda tidslagren utgör så tillsammans förutsättningen för den tredje nivån, ”händelsernas historia”, *l’histoire événementielle*, dvs. en klassisk, politisk historia.

De tre nivåerna avspeglar sig i verkets disposition vars tre huvuddelar i tur och ordning döpts till ”Miljöns roll”, ”Kollektiva öden och allmänna tendenser” samt ”Händelser, politik och människor”.

Betraktad på metanivå är verkets överordnade princip för stoffets organisation, istället för den traditionella berättelsens kronologi, organiserande av stoffet på en skala mellan geologi och händelser, mellan beskrivningar av den döda materien och de handlande människorna.

Nedan kommer jag att gå igenom var och en av dessa tre huvuddelar som i sin tur var och en är indelade i huvudkapitel, vilka i sin tur innehåller två nivåer av underavdelningar. I detta sammanhang tas dock i stort sett endast hänsyn till den högsta nivån.

Del 1 ”Miljöns roll”, är den del som handlar om *la longue durée*. Delen består av fem huvudkapitel med rubrikerna:

1. Halvöarna: berg, plataer, slätter
2. Medelhavets hjärta: hav och kuster
3. Gränser: det större Medelhavet
4. Medelhavet som fysisk enhet: klimat och historia
5. Medelhavet som mänsklig enhet: kommunikationer och städer

Vad som beskrivs i den första delen är alltså geografier och de livsformer dessa skapar. Det görs på innehållsförteckningarnas högsta rubriknivåer i allmänna termer, men på en lägre nivå med allt precisare angivelser av de unika företeelser som exemplifierar kapitlens teman.

På så sätt kan det på den lägsta rubriknivån ibland även förekomma årtalsangivelser. Exempelvis återfinns under ”Gränser: det större Medelhavet/Atlanten” underrubriken ”Atlantens utveckling på 1500-talet”, och under ”Medelhavet som fysisk enhet: klimat och historia” ”Har klimatet förändrats sedan 1500-talet?”. Under ”Medelhavet som mänsklig enhet: kommunikationer och städer/Sjöfarten: tonnage och växlande konjunkturen” finner man ex. underrubriken ”Stora och små fartyg på 1400-talet” eller ”Atlanten på 1500-talet”, etc.

Det topografiska och geologiska perspektivet understryks av att verkets första illustration är en karta som över ett helt uppslag visar Medelhavet och Medelhavsområdets topografi med hjälp av höjd- och djupkurvor.

Den genomgående principen genom vilket stoffet ordnas är alltså från det allmänna till det specifika. Genom konkreta händelser eller företeelser exemplifieras de stora öppna anslagen som anges i huvudrubrikerna. Men även en rörelse som går från natur till kultur, från de naturliga förutsättningarna till den mänskliga enhet som skapas av kommunikationer och merkantila band, kan urskiljas.

En ordnande princip som går från det generella till det specifika, från natur till kultur, kan även ses i del 2 ”Kollektiva öden och allmänna tendenser”, den del som behandlar det Braudel kallar *conjonctures*. Den består av följande huvudkapitel:

1. Ekonomierna: århundradets mått
2. Ekonomierna: ädelmetaller, pengar och priser
3. Ekonomierna: handel och transporter
4. Imperierna
5. Samhällen
6. Civilisationerna
7. Krigets former
8. Som avslutning: konjunkturen och historia

Även i den andra delen av verket indikerar kapitelrubrikerna, snarare än enskilda historiska händelser, olika slag av samhälleliga koncept, former eller aspekter. Avstamp tas även i denna del i det kvantitativa, i måtten. Braudel diskuterar i första kapitlet – i tur och ordning – avståndens problematik, demografiska förhållanden samt möjligheten att skapa en kvantitativ ekonomisk modell av medelhavsområdets ekonomi. Kapitel 2 och 3 består av en mer traditio-

nellt upplagd ekonomisk historia. I de följande kapitlen tas olika sociala formationer upp, imperierna och samhällen. Delen avslutas så via kapitlet om ”civilisationer”, vilket snarast kan förstås som kulturer, och krigets former, med ett mer teoretiskt resonemang kring konjunkturbegreppet och historieforskningen.

Avståndstagandet från det traditionella berättande är tydligt även i denna del, i t.ex. kapitel sju, ”Krigets former”, talas det inte främst om särskilda krig som historiskt betydelsefulla händelser, utan olika krig får istället utgöra exempel på olika *slag* av krig. Det samma uttrycks genom kapitlets uppdelning i underrubrikerna ”Det reguljära kriget” och ”Kaperiet, ett krig med andra medel”, alltså två exempel på *former* av den organiserade typ av våld som krig utgör. De ganska många exempel på årtalsbestämda händelser som förekommer på de lägsta rubriknivåerna skall alltså inte förstås som delar av en intrig utan som exempel på teman eller *former*.

Del 3 ”Händelser, politik och människor”, slutligen, utgör endast knappa trehundra av verkets elvahundra sidor. Här behandlas den tidliga nivån som Braudel kallar *l’histoire événementielle*, dvs. händelsernas historia. Denna del är uppdelad i sex huvudkapitel vilka här är organiserade i en enhetlig kronologisk följd:

1. 1550-1559: krig och fred i Europa
2. Den osmanska dominansens sex sista år: 1559-1565
3. Den heliga ligans bakgrund: 1566-1570
4. Lepanto
5. Spansk-turkiska fredsavtal: 1577-84
6. Utanförlampluset: Medelhavet efter 1580

Här uppvisas alla kännetecken på en traditionell berättande historia. Årtalen som förekommer i rubrikerna utgör en sammanhållen sekvens: ”1550-1559”; ”1559-1565”; ”1566-1570”; ”1577-84” samt ”efter 1580”. Dessutom är de teman som tas upp av det unika slag som utmärker traditionell historieskrivning: ”Den osmanska dominansens sex sista år”, ”Den heliga ligans bakgrund”, ”Lepanto” och ”Spansk-turkiska fredsavtal”. Inte heller underrubrikerna ger någon anledning till annan tolkning, bland dessa återfinns rubriceringar som ”Slaget vid Mühlberg och dess följder”, ”Korsika blir franskt och England spanskt”, ”Filip II återvänder till Spanien” eller ”De spanskt-turkiska förhandlingarnas sammanbrott” osv.

Del 3 utgörs alltså av en statscentrerad historia med Filip II:s utrikespolitik i centrum. Historiska händelser som militära slag och fredsförhandlingar återberättas detaljerat. Den skiljer sig alltså på väsentliga sätt från de två föregående delarna, något som motiverar uppdelningen i *Braudel I & Braudel II*.

För att berätta sin totalhistoria måste alltså Braudel dela upp berättelsen i tre olika tidslager. Dessa lager är uppbyggda på två sätt: ett som liknar det traditionella sättet att strukturera kronologiskt genom att ordna händelser i kedjor, där de föregående förklarar eller leder fram till de senare, samt ett annat, som delar in stoffet efter olika slags teman, något som mer liknar det sätt på vilket exempelvis grundböcker i sociologi ordnas.

Särskilt i *Braudel I* bryter Braudel med en tidigare berättande historia, inte minst genom att behandla nya undersökningsobjekt som de långsamma förändringarna av människors materiella förutsättningar. Inte den kronologiska, utan den tematiska dispositionen används. Också i rubrikerna är det inte enskilda händelser, utan generella begrepp som beskrivs. Men sett från slutet av verket kan *Braudel I* även uppfattas som en bred bakgrundsteckning för *Braudel II* och att historia ’i egentlig mening’ i verket fortfarande identifieras med den traditionella, händelsernas historia.

Perry Andersson: ”Den absoluta statens utveckling”
Det tredje och sista verket är Perry Anderssons ”Den absoluta statens utveckling” som utgör ett exempel på en explicit historiematerialistisk och marxistiskt orienterad historieskrivning. Verket utgör i sin framställningsform, genom att låta lokala utvecklingssekvenser exemplifiera varianter på en idealtypisk beskriven övergång från en samhällsform till en annan, också det en blandning av de båda paradigmen där dock det ’vetenskapliga’ dominerar.

Vad Anderssons tar sig an i det undersökta verket är att skildra uppkomsten av vad han kallar ”den absoluta staten”, dvs. det europeiska 15- och 1600-talens enväldiga monarkier. I verkets förord sägs dess syfte vara ”att undersöka den europeiska absolutismen både ’i allmänhet’ och ’i synnerhet’, dvs. såväl den absoluta statens ’rena’ strukturer, vilka gör den till en grundläggande historisk kategori, och de ’orena’ varianter som utgörs av det eftermedeltida Europas specifika monarkier” (Anderson, 1994, s. 7-8).

Metoden Anderson använder är att konstruera och laborera med idealtyper vilka strukturellt beskriver dessa olika samhällstyper. De ”rena” strukturerna utgör alltså idealtyperna, medan de ”orena” deras lokala och konkreta manifestationer.

Verket är uppdelat i två delar; en första som behandlar Västeuropa och en andra som behandlar Östeuropa. Var och ett av dessa är sedan uppdelade i sju kapitel. Verket avslutas med ett avsnitt med slutsatser samt med två tillägg vilka beskriver asiatiska exempel.

I. Västeuropa

1. Den absoluta staten i Västeuropa
2. Klass och stat: periodiseringens problem
3. Spanien
4. Frankrike
5. England
6. Italien
7. Sverige

II. Östeuropa

1. Den absoluta staten i Östeuropa
2. Adel och kungamakt: den östeuropeiska varianten
3. Preussen
4. Polen
5. Österrike
6. Ryssland
7. ”Islams hem”

III. Slutsatser

Två tillägg:

- a. Den japanska feodalismen
- b. Det ”asiatiska produktionssättet”

Den absoluta statens utveckling behandlar alltså en samhällstransformation, en övergång från ett idealtypologiskt tillstånd till ett annat. Förklaringen till att tio av fjorton kapitelrubriker består av namn på länder, är att dessa utgör olika exempel på variationer av de ”rena strukturer” och de ”grundläggande kategorier” som presenteras i de inledande kapitlen. Den geografiska enheten syftar således, dels på en specifik statsbildnings historia, dels på en empirisk variant av den idealtyp av historisk utveckling som marxistisk teori erbjuder. Men sett i det historiematerialistiska perspektivet blir inte staten en för

given tagen enhet, utan utgör främst en särskild sorts maktkonstellation som uppträder i ett visst skede.

Sammanfattning

Skilda utgångspunkter avspeglas således i de sätt på vilket stoffet arrangeras. Två historiografiska paradigmer har kunnat urskiljas, dels ett ”berättande” bestämt av universalhistorien och den berättande strukturen, dels ett ”vetenskapligt” bestämt av teoretiska utgångspunkter hämtade främst från samhällsvetenskaperna. Det första exemplifieras av Roséns traditionella, stadsidealistiskt rotade historieskrivning samt av händelsernas historia i Braudel II, organiserad av en kronologiskt ordnad metahistoria. Det andra, ”vetenskapliga” paradigmet, tematiskt organiserat och teoretiskt betingat, representeras av Annals-skolans totalhistoria i Braudel I och av Andersons historiematerialism.

Exemplet med metaberättelsen som organiserande princip påvisar det faktum att KO, även i vetenskapliga sammanhang, stundtals styrs av implicita förutsättningar. Detta betyder att studiet av kunskapsorganisation KO och kunskapsorganiserande system KOS måste, åtminstone inom historiedomänen, räkna med såväl explicita som implicita förutsättningar. En uppgift för KO kan därför vara att genom kritisk metod söka göra dessa implicita förutsättningar explicita och sålunda möjliga att ställa mot alternativa synsätt.

I tabellen nedan har jag försökt att sammanfatta historiografin i de tre verk som jag har undersökt. Beroende på de två disparata tendenser som framkom i analysen kommer alltså Braudel att delas upp i Braudel I & II.

Med ”Historiografisk typ” menar jag den historiografiska skola till vilken verket kan hänföras, med ”Teman” det övergripande temat för framställningen. ”Aktör” avser det historiska subjekt vilket framställningen fokuserar och ”Princip” den övergripande princip som organiserar ordningen på kapitlen. ”Terminologi” avser slutligen de *slag* av termer som används i rubrikerna för att beskriva kapitlens innehåll.

Verk	Historiografisk typ	Teman	Aktörer	Organiserande principer	Typ av terminologi
Rosén	Liberal/trad	Relationer mellan stater	Stat/nation	Kronologisk berättelse	Unika händelser
Braudel II	Liberal/trad	Relationer mellan stater	Stat/nation	Kronologisk berättelse	Unika händelser
Braudel I	Annales	Total, ”geohistoria”	Geografiska enheter/ System/ Samhället som helhet	Beskrivning av strukturer och typologier	Generella termer
Anderson	Marxistisk	Maktrelationer, klassrelationer	Klasser (samhällelig helhet)	Beskrivning av strukturer och typologier	Generella termer

Dock innebär inte den ”vetenskapliga” historien att det diakrona perspektivet nödvändigtvis behöver överges. En kronologisk historia kan tecknas ur ett klassperspektiv, dock kommer detta perspektiv att visa sig exempelvis genom att periodiseringar kommer att grunda sig på andra utgångspunkter än i en statsorienterad historias. Först och främst utmanar den teoriantknutna historien föreställningen om Historien, alltså skriven i singularis och med versal, något som visat sig i de undersökta verken.

Den teoristyrda historieskrivningen skiljer sig från den traditionella även genom det sätt på vilket *termer* kommer till användning. Traditionellt brukar sägas att humaniora i första hand lyfter fram unika händelser eller företeelser som inte kan ordnas in i något mönster, något som leder till en brist på domänegen terminologi (Laurén et al., 1997, s. 36ff.). I exempelvis den universalhistoriska intrigen är varje händelse unik. Det finns endast en händelse som kallas ”den franska revolutionen” eller ”hugenottkrigen” och det är genom sin roll att föra handlingen framåt som dessa händelser får sina betydelser. I en teoribunden historieskrivning däremot framträder en typ av terminologi som, genom att beteckna generella begrepp, relaterar till teori och till sökandet efter mönster eller lagar. Därför skiljer jag mellan begrepp som betecknar ”unika händelser” och sådana som representerar ”generella termer”.

De olika dikotomier med vilka jag sammanfattade den teoretiska delen kan alltså även ses som de principer som organiserar texterna.

Referenser

- Anderson, P (1994). *Den absoluta statens utveckling* (G. Sandin, Trans. 4 ed.). Lund: Arkiv/Zenit.
- Aristoteles (1994). *Om diktkonsten*. Göteborg: Anamma Böcker.
- Florén, A (1996). Smulor och aktörer: en historia om fransk och svensk mentalitetshistoria. I *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdomshistoria 1996*, 59-80. Stockholm.
- Foucault, M (1993). *Diskursens ordning: Installationsföreläsning vid College de France den 2 december 1970*. Stockholm/Stenhag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Foucault, M (2002). *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv förlag.
- Hjørland, B, & Albrechtsen, H (1995). Toward a new horizon in information science: domain analysis. *J. Am. Soc. Inf. Sci. Technol.*, 46(6), 400-425.
- Höffe, O (2004) *Immanuel kant*, Stockholm: Thales.
- Kemp, P (1988). Historia och berättande. *Res publica*, (11), 1-33.
- Laurén, C, Myking, J, & Picht, H (1997). *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur.
- Mink, LO (1993). Den berättande formen som kognitivt verktyg. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1993 (2-3), 161-177.

Nystrand, MG, Stuart & Wiemelt, Jeffrey. (1993). Where did composition studies come from? *Written Communication*, 10(3), 267-333.

Ricoeur, P (1984). *Time and narrative: volume 1*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Ritter, H (1986). *Dictionary of concepts in history* (Vol. 3). Westport, Connecticut: Greenwood Press, Inc.

Stone, L (1979). The revival of the narrative. *Past & Present*, (85), 3-25.

Ørom, A (2003). Knowledge organization in the domain of art studies: history, transition and conceptual changes. *Knowledge Organization*, (3/4), 128-143.